

УДК 069.8(093)+394:343.261-052:323.28(47+57)

© Світлана ДАЦЕНКО

ВІРА В НЕВОЛІ. З ОСОБИСТИХ НАРАТИВІВ В'ЯЗНІВ ГУЛАГУ У ФОНДОВІЙ КОЛЕКЦІЇ МЕМОРІАЛУ

Проаналізовано джерела особового походження, що розкривають окремий аспект повсякденного життя українців-політв'язнів радянських в'язниць і таборів, а саме: релігійні практики. Подано стислий огляд матеріалів, які поповнили фондову колекцію Національного музею історії України у Другій світовій війні та стануть джерелом подальшого дослідження та експозиційного висвітлення радянського тоталітарного режиму.

Ключові слова: ГУЛАГ, віра, Українська греко-католицька церква, історія повсякдення, фондова колекція.

Однією з найтрагічніших сторінок новітньої історії України є масові політичні репресії доби сталінізму. Мільйони українців зазнали позбавлення чи значного обмеження волі на порівняно великі терміни за період від 1920-х до 1953 рр. Хоча встановити точну кількість жертв неможливо, складні статистичні підрахунки дозволили дослідникам назвати орієнтовне число загиблих у таборах і колоніях – 13,2 млн осіб [20, 126]. У 1940–1950-х роках українці становили другу за чисельністю етнічну групу серед усіх в'язнів ГУЛАГу. На 1 січня 1951 р. кожен п'ятий в'язень був українцем [18].

Тривалий час тема політичних переслідувань була забороненою в радянському суспільстві. Перші спроби публічного обговорення й осмислення історії політичних репресій та каральної системи ГУЛАГ на теренах колишнього СРСР з'явилися наприкінці 1980-х років. На початку 1990-х років суспільний інтерес до цієї теми стрімко зріс, її почали активно обговорювати в засобах масової інформації.

У пострадянських країнах вивчення історії радянської репресивної системи посіло одне із центральних місць в історичній науці. Упродовж останніх двох десятиліть опубліковано значну кількість фундаментальних монографій, наукових статей, розвідок, які розкривають історію виникнення, структуру, функціонування системи ГУЛАГ, представляють статистику щодо кількості в'язнів, їхні соціальні характеристики, такі як стать, етнічність, соціальне походження, фах тощо, а також аналізують політичні, економічні, гуманітарні аспекти наслідків

існування цієї системи та її вплив як на самих репресованих і їхні родини, так і на суспільство загалом [2; 3; 10; 11; 17–19; 21; 26; 28].

Для пізнання та розуміння повсякденного життя українських політв'язнів найважливішими і найінформативнішими джерелами є документи особового походження: мемуари, автобіографії, усні й письмові спогади колишніх політв'язнів. У них відображено не лише фактичні відомості про умови праці, побуту, харчування, режим утримання, покарання в місцях позбавлення волі. Цінність особистих свідчень полягає насамперед у тому, що з них довідуємося про суто людський вимір такого досвіду – як сприймали політв'язні своє становище та умови перебування, як виживали, як пристосовувалися, як облаштовували своє повсякдення, в який спосіб боронилися від руйнівного впливу системи, у чому знаходили розраду, як позначився цей досвід на їхньому здоров'ї, психіці, подальшому житті. Упродовж кількох десятиліть Національний музей історії України у Другій світовій війні займається формуванням колекції усних спогадів, особистих речей і документів українських політв'язнів. Ці унікальні артефакти становлять виняткову цінність для дослідження та осмислення особистого й колективного досвіду тих, хто пройшов через табори. Завдання розвідки – проаналізувати окремий аспект повсякденного життя в'язнів, а саме: релігійні практики в умовах табору, завдяки джерелам особового походження з фондової колекції Меморіального комплексу.

Дослідження досвіду ГУЛАГу засвідчили, що глибоко віруючі люди демонстрували найвищу силу духу в таборах: християни, юдеї та мусульмани трималися за свої релігійні переконання, розглядаючи ув'язнення як випробування власної віри, а прагнення успішно з ним впоратися додавало їм витривалості [21, 148]. Переконливим доказом випробувань духовенства Української греко-католицької церкви є унікальні артефакти, що зберігаються у фондовій збірці Меморіального комплексу.

Зі звільненням західноукраїнських областей радянська влада почала готувати ґрунт для ліквідації греко-католицької церкви. У квітні 1945 р. органами НКВД були заарештовані: у Львові – митрополит-архієпископ Йосип Сліпий, єпископи Микита Будка та Микола Чарнецький, у Станіславі (нині м. Івано-Франківськ) – єпископ Григорій Хомишин і його помічник Іван Ляшевський. Згодом подібна доля спіткала й ряд членів Львівської та Станіславської капітул, професорів Богословської академії та семінарій, авторитетних священиків. Радянське керівництво вважало, що коли позбавити Церкву ієрархії, довести її до канонічного хаосу, то це полегшить здійснити план її остаточного знищення. Наступним кроком стало проведення в березні 1946 р. Львівського собору, вирішив ліквідувати Берестейську унію, розірвати зв'язки з Ватиканом та здійснити перехід греко-католицької церкви під юрисдикцію РПЦ. Львівський псевдособор дав поштовх до розгортання масових відкритих репресії проти греко-католицького кліру. Головним приводом для арешту й ув'язнення був опір наверненню в православ'я, а «аргументами» – звинувачення в співпраці з нацистами та

українськими повстанцями. У науковій літературі, спогадах, публіцистичних дописах та офіційних архівних документах існують суттєві відмінності у визначенні кількості греко-католицьких священників, які стали жертвами тоталітарного режиму. Зокрема, Ігор Винниченко зауважує, що за відмову добровільної самоліквідації УГКЦ поклала на вівтар мучеництва життя 10 єпископів, 1400 священників і 800 монахинь. Оперуючи підрахунками Бориса Гудзяка, Світлани Гуркіної та Олега Турія, Василь Марчук констатує, що протягом 1945–1946 рр. радянські органи безпеки заарештували й засудили понад 800 греко-католицьких священників [25, 551]. Офіційні ж архівні документи свідчать, що з 590 представників греко-католицького духовенства, які відмовилися від возз'єднання, 344 було заарештовано й засуджено. Терор проти «ліквідованої» Церкви особливо посилювався після вбивства керівника Ініціативної групи протопресвітера Гавриїла Костельника. Лише у Львівській області наприкінці 1948 р. було заарештовано 10, у 1949 р. – 17, а в 1950 р. – 35 священників [9, 381].

Незважаючи на нестерпні фізичні та моральні умови радянських таборів, греко-католицьке духовенство використовувало усі можливості для того, щоб і далі виконувати своє душпастирське покликання. Інтенсивність душпастирської діяльності залежала від особливостей режиму в тому чи іншому таборі.

Яскраве свідчення цього знаходимо у спогадах отця Володимира Маргітча, який розповідає про свою «табірну семінарію» в Мордовії і священниче рукоположення, яке відбулося на свято Преображення Господнього 1960 р. Його святителем став ув'язнений у тому ж таборі митрополит Йосиф Сліпий: «Тут були найкращі наші високоосвічені люди: математики, музиканти, вчені-богослови. Розмовляти з ними – це як навчатися в університеті, і це – в таборі. Вони стільки могли навчити. [...]. Коли вже було домовлено, що буде висвячувати мене митрополит, каже отець Дрибітко: "Ну як же так, а ризи? Треба щось придумати". І ось це було 19 серпня, на свято велике. Домовлено було, що без 15 хвилин 10 година ранком заходимо, вже половина Служби пройде, і митрополит повинен мене висвячувати. Але ми ще не готові були, бо задумали, щоби все-таки ризи якісь зробити. Ми відрізали підкладку з пальта, відрізали рукава і то все. Ми скоренько, як могли, так спішили, підготували і спізналися навіть на 3 хвилини до митрополита. Він уже нас чекав, аж головою помахав, чого ми спізналися, бо там кожна хвилина була дорога... Правду кажучи, я настільки був глибоко у тому висвяченні і в тому, що я хотів бути священником, що я не відчував чогось аж особливого, бо я завжди напружений був у цьому питанні. Але цей день мені запам'ятався... Саме свячення, безумовно, відбувалося між двома ліжками ... між нарами, на підлозі, перед тумбочкою..., там де митрополит спав... То не передаси словами, що тоді, на той момент, було, що така подія відбулася за колючим дротом, коли сидиш і тобі можуть ще 25 років накатати за це, якщо би дізналися. Але я не за себе боявся – я за митрополита боявся...» [16, 31].

У деяких таборах була змога відправляти богослужіння, тоді як у тюрмах або таборах із суворим наглядом священники змушені були обмежуватися приватни-

ми літургіями, для яких використовували просте літургійне начиння з підручних матеріалів.

У табірних умовах продовжував виконувати обов'язки священнослужителя отець Степан (Роман) Коломиєць, священник с. Надіїв (нині Івано-Франківська область). У липні 1946 р. церкву в с. Надіїв закрили. Про це свідчить розпорядження Виконавчого комітету Долинської районної ради депутатів трудящих Станіславської області від 5 липня 1946 р., де зазначено: «...Протягом десяти днів звільнити займані церковні будинки...» [29]. Уникаючи переслідувань і тиску підписання православ'я, отець Степан їздив по селах, де вже були заарештовані священники, по закритих церквах відправляв Святі Літургії, відспівував померлих та убитих повстанців. 27 грудня 1949 р. Степан Коломиєць заарештований за проповідницьку діяльність. Засуджений до 15 років позбавлення волі. Покарання відбував у виправно-трудоному таборі у м. Ішимбай (нині Республіка Башкортостан, РФ). Листівка з наклеєним образом Гошівської чудотворної ікони Божої Матері та рукописом «Молебень до Христа Милосердного» служила своєрідним антимином для проведення Служби Божої [30].

За ревну службу та просвітницьку діяльність потрапив у поле зору НКВД священник с. Негівці (нині Івано-Франківська область) отець Юліан Тарантюк. Напередодні Другої світової війни при церкві він організував читальню Товариства «Просвіта» та школу для українських дітей. А під час нацистської окупації краю допомагав рятувати молодь від вивезення на примусові роботи до Німеччини. Незважаючи на погрози і попередження, отець Юліан не припиняв нести слово Христове до мирян, виконував свої душпастирські обов'язки. У жовтні 1945 р., під час однієї з облав НКВД, загинула дружина Стефанія. 4 вересня 1947 р. отець Юліан був заарештований за відмову прийняти православ'я, засуджений до 15 років ув'язнення. Покарання відбував у Вологодській колонії суворого режиму та виправно-трудоному таборі неподалік м. Стерлітамак (нині Республіка Башкортостан, РФ). У табірних умовах продовжував виконувати обов'язки священнослужителя. Для церковних обрядів Юліан Тарантюк власноруч змайстрував посудину для зберігання елею [33].

На спецпоселеннях було значно більше простору для душпастирської праці, ніж у таборах. Там, де був менший контроль комендатури, була нагода вільніше й частіше проводити богослужіння й уділяти Святі Тайни. У фондозбірні Музею зберігаються орар і покривець для чаші невідомого греко-католицького священника, який у другій половині 1950-х років перебував на спецпоселенні та проводив таємні богослужіння для політичних в'язнів з України, які проходили через так звані Потьомкінські табори [27]. Експозити до Музею у 2016 р. передав дослідник історії Гуцульщини Юрій Кречуняк, який на початку 1970-х років, перебуваючи на заробітках, знайшов її випадково в одній із хатин на ст. Виша (нині Zubovo-Polyanskyi rayon, Республіка Мордовія, РФ).

Християнська віра та релігійні практики українських політв'язнів (зокрема, особисті та спільні молитви, імпровізовані богослужіння тощо) становили

важливу частину невіленьницького життя українців. Спогади про досвід політичного ув'язнення дозволяють реконструювати цю сторону їхнього повсякдення, щоб досягнути роль віри, молитви, християнських атрибутів у таборах та тюрмах ГУЛАГу. Не випадково Дарія Корчак зазначала: «...Віра в Бога додавала нам сил втримувати духовну рівновагу і кріпити надію, що вернемось таки з неволі додому, в Україну» [14].

Колишні невіленьники повсякчас наголошують на винятковій ролі християнської віри, яка допомагала їм витримати страждання, не зрадити під час катування, зберегти людське обличчя і моральні цінності в нелюдських умовах таборів та пересилок. Варто зауважити, що значну частку тих, хто опинився в лещатах системи в повоєнний час, становили чоловіки та жінки з західноукраїнських теренів – регіону, який у міжвоєнний період не перебував під радянською владою і не зазнав руйнівного впливу більшовицької політики воєнничого атеїзму. Для засуджених українців з Галичини, Волині, Прикарпаття християнська віра була невід'ємною складовою світогляду, релігійна ідентичність становила значущу частину особистості, а релігійні практики були важливим елементом звичного повсякдення. Усе це знаходило свій вияв і в неволі – від моменту арешту і аж до звільнення, і під час слідства, в очікуванні неминучих тортур, вироку суду, і на етапі, і перед обличчям смерті від виснаження чи хвороби в таборах українські політв'язні зверталися до Бога та Матері Божої за підтримкою та захистом.

Колишня бранка Ганна Іваницька згадує про свої молитви перед тортурами: «... Але я молилася, я йшла і молилася. Я кожен раз молилася і просила Бога, щоб я не заговорила, але щоб я жила. Я все кажу: "Боже, я не планувала, Господи, тої дороги своєї – Ти скерував мене на цю дорогу, дай мені сили витримати". І так було, що я витримала все, і не тільки я» [13]. Перед лицем потужної радянської репресивної машини людина почувалася безсилою і безпорадною, тож апелювала до найвищого судді та захисника: «Боженьку, дай сили протриматися ще п'ять років, аби зустріти ту днину, коли прийде свобода, коли ступлю я на рідну землю, обійму матусю й батька...» [1, 33].

Політв'язнів єднав спільний гіркий досвід страждань, тож не дивно, що у своїх зверненнях до Бога вони просили не милості, а стійкості та сили духу. Микола Кліщ, колишній політв'язень, розповідав, що у своїх зверненнях до Всевишнього не раз просив сил «... Аби перенести більшовицькі тортури і живим повернутися додому...» [34].

Жінки-невіленьниці вбачали своєю єдиною заступницею Матір Божу. Їй звіряли свої болі та просили помочі. Ганна Іваницька згадує про віщий сон напередодні свого звільнення з табору, у якому їй явилася Мати Божа та повідомила добру вістку [21, 144]. Віра та заступництво Богородиці додавала сил фізично і психологічно виснаженим бранкам ГУЛАГу, а молитва спонукала не втрачати надії. Про щире віру та заступництво Матері Божої Неустанної Помочі згадує колишня бранка Стефанія Голинська [15]. У фондах музею зберігається ікона із зображенням Богородиці, яку дівчина власноруч потайки вишила,

перебуваючи в Чортківській тюрмі. Саморобний образ слугував оберегом упродовж усього часу перебування Стефанії в таборах Воркутлагу [32]. В'язням було заборонено мати особисті речі, тож усі предмети релігійного призначення, зокрема: натільні хрестики, вервечки, молитовники, образки тощо, вилучали у них ще під час етапування до місць позбавлення волі. За таких обставин ці речі набували особливої цінності.

Окрім індивідуальної молитви як інтимно-особистого способу спілкування з Богом, українці влаштовували спільні групові молебні в неділю та імпровізовані літургії у найбільші християнські свята – Різдво та Великдень. Спільні молитви були заборонені в таборах, ініціаторів суворо карали, однак потреба в релігійній практиці, її значущість для українських бранців були настільки великими, що спонукали їх іти на ризик. Дарія Корчак у своїх спогадах зазначає: «Ми дорожили всіма духовними і патріотичними традиціями...» [14]. Попри суворі заборони, незважаючи на неймовірні труднощі повсякденного виживання у таборах, українські політв'язні чекали та готувалися до них заздалегідь, запасалися продуктами для святкового столу та іншими атрибутами: писанками, вербовими чи хвойними гілками, пшеницею для куті. Водночас вони намагалися якнайповніше відтворити традиційний формат свята, зберегти бодай основні його елементи. У таборах та тюрмах, де кожна крихта хліба була на вагу золота, невільники, готуючись до Різдва чи Великодня, відкладали свій скупий пайок, щоб з нього приготувати святкове частування. У день свята житло мало бути прибраним та святково оздобленим, одяг – найкращим і чистим. Характерно, що обов'язковим атрибутом святкового столу були солодощі – завчасно відкладені пайки цукру та «торт», виготовлений із доступних у місцях позбавлення волі продуктів. Кирило Осьмак у листі до брата Максиміліана розповідає про святкування Воскресіння Господнього в камері Владімирського централу: «...21 квітня, на Великдень, я зі своїм другом упорядкували свято як слід. Ваші чудові коржики дуже смачні, і пиріжки, і мед...» [23].

Саме дотримання традицій доповнювали ілюзію свята та підтримували відповідний настрій в умовах, де радість була неможливою. Дарія Корчак у своїх спогадах докладно описує підготовку та відзначення Різдва в таборі, коли жінки не лише молилися, приготували кутю із заздалегідь прихованої вівсяної каші, а й влаштували колядування в кількох бараках. «Назавжди залишилися в пам'яті святкування Різдва Христового в стінах Тайшетського Озерлагу. Не забудеться, як готували вівсяну кашу з маком, що слугувала нам кутею, а ще був узвар із сушених фруктів, які отримали з дому, і звичайна пайка хліба. Сіли вечеряти, разом помолилися, тихенько поколядували, побажали один одному швидкого повернення на рідну землю... Маленькою радістю для нас був різдвяний вертеп, який ми спільно організували. Знайшлися серед нас такі, які пам'ятали слова цього дійства. Самі шили одяг для царів, ангелів, чорта. Я була пастушком у гуцульському кептарику й капелюшку на голові. Ходили з барака в барак, колядували, несли радісну звістку про народження Ісуса Христа. Старенькі жінки

плакали, обіймали нас, цілували, а ми були щасливі, що unikнули пильного ока наглядача» [22, 24].

У своїх спогадах Микола Кліщ розповідав про власний досвід різдвяної Служби Божої в таборі Степлагу в м. Жезказган (нині Карагандинська область, Республіка Казахстан): «...Ми познайомилися зі старими шахтарями, це переважно були каторжани, котрі вже давно тут відбували строк, і навіть котрийсь із них дав нам невелику свічку, щоб ми могли собі засвітити, бо це було 6 січня 1949 – Святий вечір. Коли наглядач закрит на ніч двері бараку, ми засвітили свічку, змовили молитву і всі, а це були наші хлопці з Львівського етапу, заколядували "Бог предвічний народився". Не було нікого, хто б не пустив сльозу, бо ні в кого з нас не залишилося ні граминки нічого з дому... Довго колядували, поки не втомилися...» [35].

Свято було нагодою для піднесення морального духу, ментального возз'єднання з батьківщиною, родиною, культурою. Кирило Осьмак у листі до доньки Наталки згадує, як ходив із нею на Великдень до Стрийського парку [24]. Найбільш пам'ятним для колишньої бранки Кизеловського виправно-трудоного табору Євстахії Бабій було святкування Великодня навесні 1951 р.: «...На Великдень нас погнали на лісоповал. Коли прибули на місце, одна з жінок витягнула з торбинки невеликий краєць хлібчика, вирізала з нього м'якушку, яка нагадувала формою крашанку, відщипнула від неї по кусочку і роздала кожній дівчині зі словами: "Христос Воскрес". Уже коли обійшла всіх, відщипнула два кусники, поклала на пеньок і тихо, у великій зажурі, зі сльозами на очах мовила: "А це моїм діточкам я кладу ось тут на пеньок, може, якась пташка віднесе їм..."» [1, 138].

Задля відзначення головних християнських свят українські політв'язні таємно і відкрито порушували низку правил ГУЛАГу. Позбавлені практично всіх прав і можливостей нормального життя, задля підтримки традицій, вони свідомо наражалися на суворі покарання, демонстрували чималу винахідливість, цілеспрямованість і відважність, знаходячи спосіб реалізувати свої релігійні потреби і цим кидали виклик репресивній системі. Ванда Горчинська згадує, що у 1956 р. була покарана за те, що ув'язнені всією бригадою відмовилися працювати на Великдень: «...Обіцяли, що дадуть нам вихідний. Литовцям дали, бо вони римо-католики, а нам ні. Майбуть, був наказ українцям не давати. Але ми не вийшли, і зміна не працювала. За це мене кинули до БУРу» [12].

Попри таємний спосіб проведення, спільні табірні молитви, відзначення християнських свят слід розглядати як дієву форму пасивного спротиву радянській репресивній системі: у такий спосіб українські політв'язні ставили під сумнів її тотальний характер, демонструючи неспроможність режиму цілковито контролювати свідомість політв'язнів.

Ще одним видом релігійних практик українських політв'язнів слід вважати художні листівки, якими невільники вітали одне одного та родину за межами табору зі святами (Різдвом, Великоднем, іменинами, уродинами тощо). Відносно невеликий розмір дозволяв легше їх переховувати під час обшуку, тому до нашо-

го часу збереглося чимало таких зразків. У фондосховищі Національного музею історії України у Другій світовій війні зберігаються саморобні поштівки, передані колишніми політв'язнями Стефанією Голинською, Вандою Горчинською, Дарією Корчак, Євгеном Овсіюком, Ольгою Червінською [4–8]. Усі вони виконані кольоровими олівцями. Композиції листівок повторюються: на них зображені квіти, пейзажі, а на листівках з нагоди Нового року, Різдва, Великодня – атрибути цих свят. Характерно, що на посланнях із таборів немає колючих дротів, сторожових веж, ґрат та інших символів неволі. У цих промовистих малюнках бранці передають свої спогади про рідну землю, мрії про волю. Тепло, домашнім затишком, якого так бракувало в табірних умовах, сповнені тексти вітань, написані напередодні та відразу після святкування. Вони містять побажання любові, щастя, здоров'я, веселих свят, а також витривалості, сподівання на швидку зустріч із рідними в Україні. Ці документи є цінним джерелом духовного й емоційного вияву щирих людських почуттів в умовах табірної пекла.

Монотонність табірної життя, щоденний одноманітний ритм якого характеризувала виснажлива праця на межі виживання, голод, хвороби та повна відсутність інформації про зовнішній світ, неминуче призводила до дезорієнтації в часі, депресивних станів, збайдужіння до себе та інших. Натомість щонедільні богослужіння і відзначення найбільших християнських свят фактично структурували час в умовах ув'язнення, що сприяло підтримці психічного стану, а також солідарності політв'язнів, було запорукою виживання в таборах і в'язницях.

Дуже чітко роль релігійних практик сформулювала колишня бранка Норильського виправно-трудоного табору Ванда Горчинська: «Не зважаючи на жорсткий табірний режим, нестерпні умови нашого життя, всупереч всяким заборонам у моральному відношенні ми продовжували жити життям волі, зберігаючи традиції щоденних молитов, знали дні свят, їх гімном «Боже великий, єдиний», до якого доточували свою строфу:

Дай повернутись додому,
Там, де брати й сестри є,
В рідному краї у пісні,
Боже, прославим тебе» [31, 73, 74].

Радянська репресивно-каральна машина була покликана зруйнувати особистість в'язнів, позбавити їх національних, політичних і релігійних ідентичностей, які були не прийнятні для системи, розчавити волю індивіда, перетворивши кожного на позбавлену культурного коріння та переконань безлику істоту. За таких обставин збереження традиційної системи цінностей було ключовим завданням політв'язнів. Християнська віра та релігійні практики відігравали у цьому винятково важливу роль, допомагаючи політв'язням підтримувати не лише гуманістичний світогляд, а й зв'язок з національною спільнотою, з якої їх було вирвано в насильницький спосіб, і в такий спосіб зберігати лояльність саме до цінностей і моральних норм рідної культури.

Джерела та література:

1. Бабій Є., Бабій О. *Минулих днів зібрали ми гербарій.* – 2014. – 286 с. – КН-270024. – К-26595 // *Фонди Національного музею історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс (далі – Фонди НМІУДСВ).*
2. Білас І.Г. *Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз.* У 2-х кн. Кн. 1. – К.: Либідь – Військо України, 1994. – 432 с.
3. *Там само.* Кн. 2. – К.: Либідь – Військо України, 1994. – 688 с.
4. *Вітальна листівка В.П. Горчинської* // Фонди НМІУДСВ. – КН-271443. – Д-69358.
5. *Вітальна листівка Є.І. Овсіюка* // Фонди НМІУДСВ. – КН-235693/1. – Д-46708/1.
6. *Вітальні листівки Д.Я. Корчак* // Фонди НМІУДСВ. – КН-269786. – Д-68830, КН-269789. – Д-68833, КН-269804. – Д-68848, КН-269806. – Д-68850.
7. *Вітальні листівки О.М. Червінської* // Фонди НМІУДСВ. – КН-272959. – Д-69887, КН-272960. – Д-69888.
8. *Вітальні листівки С.В. Голинської* // Фонди НМІУДСВ. – КН-272178. – Д-69642; КН-272183. – Д-69647.
9. *Войналович В.А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс.* – К.: Світогляд, 2005. – 741 с.
10. *Вронська Т.В. Упокоєння страхом: сімейне заручництво у каральній практиці радянської влади (1917–1953 рр.): Наукове видання.* – К.: Темпора, 2013. – 624 с.
11. *Галагіда Ігор. «І вас перслідувати будуть...» Штрихи до історії репресій проти Української греко-католицької церкви в Польщі у 1944–1957 рр. / перекл. з пол. Галини Теодорович.* – Львів: Видавництво УКУ, 2017. – 360 с.
12. *Генеральний каталог.* – В.П. Горчинська // Фонди НМІУДСВ.
13. *Генеральний каталог.* – Г.С. Іваницька // Фонди НМІУДСВ.
14. *Генеральний каталог.* – Д.Я. Корчак // Фонди НМІУДСВ.
15. *Генеральний каталог.* – С.В. Голинська // Фонди НМІУДСВ.
16. *До світла воскресіння крізь терни катакомб. Підпільна діяльність Української Греко-Католицької Церкви. Вид. 2-ге, випр. і доп.* – Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2014. – 84 с.
17. *Заключенные на стройках коммунизма ГУЛАГ и объекты энергетики в СССР. Собрание документов и фотографий.* – Москва, 2008. – 448 с.
18. *Земсков В.Н. Гулаг (историко-социологический аспект) [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://www.hrono.ru/statii/2001/zemskov.php>. – Назва з екрана.
19. *Иванова Г.М. История ГУЛАГа 1918-1958: Социально-экономический и политико-правовой аспекты.* – Москва, 2006. – 440 с.
20. *Кісь О.Р. Жіночий досвід ГУЛАГу: стан досліджень та джерельні ресурси в українському контексті* // *Український історичний журнал.* – 2016. – № 6. – С. 125–138.
21. *Кісь О.Р. Українки в ГУЛАГу: вижити значить перемогти: монографія.* – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2017. – 288 с.
22. *Корчак Д.Я. Побачене і пережите. Спогади політ'в'язня.* – Стрий: Видавничий дім «Укроп», 2016. – 138 с. // Фонди НМІУДСВ. – КН-269785. – К-26590.
23. *Лист К.І. Осьмака до брата Максиміліана* // Фонди НМІУДСВ. – КН-264014. – Д-66363.
24. *Лист К.І. Осьмака до доньки Наталки* // Фонди НМІУДСВ. – КН-264044. – Д-66393.
25. *Марчук В.В. Українська греко-католицька церква в 1946–1987 роках* // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць.* Вип. 7. – Львів, 2000. – С. 550–562.

26. Нікольський В.М. Соціальний склад репресованих в Україні у 1937 р. // Український історичний журнал. – 2005. – № 2. – С. 141-162.
27. Орар, покрівець невідомого греко-католицького священика // Фонди НМІУДСВ. – КН-268021. – РТ-3924, КН-268022. – РТ-3925.
28. Переслідувані за правду: українські греко-католики в умовах тоталітарних режимів ХХ ст. – Львів: Видавництво УКУ, 2016. – 176 с.
29. Розпорядження Виконавчого комітету Долинської районної Ради депутатів трудящих Станіславської області С.В. Коломийця // Фонди НМІУДСВ. – КН-268662. – Д-68301.
30. Рукопис «Молебень до Христа Милосердного» С.В. Коломийця // Фонди НМІУДСВ. – КН-268664. – Д-68303.
31. Савка Б. А смерть їх безсмертям зустріла: нариси, спогади, документи про участь жіноцтва трьох районів Тернопілля... в національно-визвольній боротьбі ОУН-УПА. – Тернопіль: Джура, 2003. – С. 73-74.
32. Саморобна вишита ікона Матері Божої Неустанної Помочі С.В. Голинської // Фонди НМІУДСВ. – КН-272172. – РТ-4600.
33. Саморобна посудина для зберігання єлею Ю.С. Тарантюка // Фонди НМІУДСВ. – КН-269336. – РМ-2374.
34. Спогади Кліща М.М. // Фонди НМІУДСВ. – КН-270698. – Д-69235.
35. Спогади М.М. Кліща // Фонди НМІУДСВ. – КН-270699. – Д-69236.

© **Світлана ДАЦЕНКО**

ВЕРА В НЕВОЛЕ. ПО ЛИЧНЫМ НАРРАТИВАМ УЗНИКОВ ГУЛАГАВ ФОНДОВОЙ КОЛЛЕКЦИИ МЕМОРИАЛА

Проанализированы источники личного происхождения, которые раскрывают отдельный аспект повседневной жизни украинцев-политзаключенных советских тюрем и лагерей, а именно: религиозные практики. Подано краткий обзор материалов, которые пополнили фондovou коллекцию Национального музея истории Украины во Второй мировой войне и станут источником дальнейшего исследования и экспозиционного освещения советского тоталитарного режима.

Ключевые слова: ГУЛАГ, вера, Украинская греко-католическая церковь, история повседневности, фондovая коллекция.

© **Svitlana DATSENKO**

FAITH IN CAPTIVITY. FROM PERSONAL NARRATIVES OF THE GULAG PRISONERS IN FUND COLLECTION OF THE MEMORIAL

The author analyzes the personal belongings, which reveal a separate aspect of everyday life of the Ukrainians – political prisoners of the Soviet prisons and camps, namely the religious rituals. The author presents a brief review of the materials, which have replenished the fund collection of the National Museum of the History of Ukraine in the Second World War; they will be the source of further study and presentation of the Soviet totalitarian regime in the exposition.

Keywords: Gulag, faith, Ukrainian Greek Catholic Church, history of everyday life, fund collection.